

ԽԱԼԻԼ ԺՊՐԱՆԻ ԿՐՕՆԱՀԱՅԵԱՑՔԸ

«Եթե՝ ձերբազատուէինք տարբեր կրօններէ,
մենք զմեզ միացած պիտի գտնէինք՝
վայելելով մէկ մեծ հաւատք ու կրօն՝
հարստացած եղբայրութեան մէջ»:

Մտաւորական աշխարհի մէջ անտարակոյս ժպրան ճանչցուած է իբրեւ խորհրդապաշտ բանաստեղծ եւ իմաստասէր:

Կրօնասէր ժպրանի անձնաւորութենէն իմաստութիւն բուրոյ եւ լոյս ճառագայթող յատկանիշները զինքն զարձուցին հազուադէպ մտաւորական եւս կեանքի սիրելի ու յարգելի ուսուցիչ:

Ժպրան իր կենդանութեան երեւան եկաւ իր կրօնափոխութեայական չափազանց հետաքրքրական տեսակէտներով ու փայլուն գաղափարներով: Ան ամենեւին չվարանցաւ ու չվախցաւ կշտամբելու ու խստօրէն քննադատելու Աստուծոյ եկեղեցին բարոյապէս եղծողները, ապականողները, չարաշահողները, ինչպէս նաեւ՝ անուղղայ ու անկարգ եկեղեցականները: Ան իր գրութեանց մէջ հատու լեզուով անխնայօրէն պայտարակած, ձաղկած ու դատափետած է անոնց հակաքրիստոնէական պորտաբոյծ կեանքը եւ սնանկ ու վնասաբեր գործունէութիւնը:

Ժպրան հիւանդագին ցնորամտութեամբ երազած է տեսնել աշխարհի համայն ազգերու եղբայրացումը եւ տիրող համերաշխ ոգին: Ան ի գուր յուսաց ու ըղձաց որ վերջ գտնեն կործանարբեր պատերազմները, բռնապետութիւնը, զաւթիչ ու քանդարար քաղաքականութիւնները եւ անարդարութիւնները: Ան կրօնքը համարեց զօրաւոր միջոց մարդկութիւնը մարդկայնացնելու, վեհացնելու, բիրեղացնելու եւ ազնուացնելու: Կրօնքը, սակայն, միշտ

չէ որ գործածուած է կրթելու, դաստիարակելու, ազգերը համախմբելու եւ միաձուլելու: Յանուն կրօնի գործուած են անպատում չարիքներ, ահռելի աւերներ, քաղաքներ, կործանարար ու անբարոյ արարքներ: Կրօնի միջոցաւ մաքրուած են ազգամիջեան մթին հաշիւներ: Միով բանիւ, կրօնքը չարաշահուած է՝ քաղաքական զանազան գաղափարախօսութիւններ եւ ուղղութիւններ ընդարձակածաւալելու եւ սկզբունքներ տարածելու, ինչպէս նաեւ թշնամութիւն սերմանելու, սեւ ծրագիրներ գործադրելու, եւ ժողովուրդի զանազան հատուածները կամ խմբակները մամուլի ու ժգնութեամբ ճնշելու եւ հլու հնազանդ պահելու:

Աշխարհի կրօններու պատմութիւնը մեզի ցոյց ու տայ որ կրօններ յաճախ գործածուած են իբրեւ աժան պատրուակ կամ հեշտ միջոց՝ ժողովուրդներու միջեւ գժտութիւն յառաջացնելու եւ քաղաքական սադրանքներ յաջողցնելու: Արձանագրուած են դէպքեր, պատահարներ, ուր կրօններու տարակարծիք անձինք դատապարտուած են խստագոյն պատիժներու, եւ յոռեգոյն պարագային՝ իրենց մահով քաղաքական անտեղի լարուածութիւններ ու սրածութիւններ պատահած են կրօնի բազմազան հարցերու տարբեր կամ անուղղափառ մեկնաբանութեանց պատճառով: Այսպիսով, կրօնները իրենց դրական, առողջ ուսուցմանց

առընթեր, դժբախտաբար, ունեցած են անձինք, որոնք խեղաթիւրած ու ծամածոծած են աստուածային ճշմարտութիւնները, պատգամները, յորդորները, եւ ոտնակոխած բարոյական տարրական հասկացութիւնները: Ի լուր եւ ի տես այս անպատկառօրէն գործադրուած աղնատութեանց, ժպրան կ'արտայայտէ իր ընդվզումը եւ բուռն ցասումը եւ կը ջանայ ի գին ամէն զոհողութեան ձեռքազատուիլ կրօններու կողմէ շինծու կերպով պարտադրուած ժանգոտած շղթայակապերէ եւ ստեղծել համամարդկային կրօն մը, որուն բարերար հովանիին ներքոյ ընդգրկուած ու ամփոփուած ըլլար աշխարհի ողջ մարդկութիւնը անխտիր՝ ապրելու եւ բոլորելու իր կենաց օրերը եղբայրական մթնոլորտի մէջ, եւ ոչ՝ եղբերական: Ֆրանսական գրականութեան կարկառուն ներկայացուցիչներէն Ֆրանսուա Տը Լառոշֆուրն իր բարոյախրատական խորհրդածութեանց մէջ կ'ընէ հետեւեալ իմաստալից հաստատումը. «Ոչինչ այնքան չի խանգարեր բնական ըլլալուն, որքան բնական երեւալու ձգտումը»: Ներկայիս, կրօններ կը ջանան իրենց հարազատագոյն ու ներագոյն պարունակին մէջ ներկայանալ աշխարհին: Անոնք կարիք չունին ծանծաղամիտ ու կրօնամոլ մարդոց քննադատութիւնն համաձայն ծաղր ու ծանակի վերածուելու եւ ըստ այդմ հարստահարուելու: Յանուն գերագոյն Աստուծոյ երբ զանգուածային ոնիրներ կը գործադրուին եւ անմեղ ու անգիտակերիտասարդներուն վարդաշող, պայծառ ու լուսափայլ դրախտներ կը խոստացուին, մեզի բարոյական պարտականութիւն կը տրուի վերստին հարցաճննելու, վերաբժեւորելու եւ իմաստաւորելու կրօններու գոյութիւնը աշխարհի վրայ՝ ճշդելով անոնց իսկական

դերը եւ մատուցած նպաստը մարդկութեան: Կրօնները պէտք չէ նպատակադրեն բաժան-բաժան ընել աշխարհը եւ աշխարհագրական սահմաններով արգելափակել մարդկութեան բնականայրը՝ զայն փոքրացնելով եւ նեղցնելով: Միով բանիւ կրօնները փարսախսներով պէտք է հեռու մնան շահախնդրութենէ, շահամոլութենէ, խափանարարութենէ եւ բաժանարարութենէ: Կրօնի բարձրագոյն եւ վսեմագոյն նպատակակէտը պէտք է ըլլայ զբաղիլ ոչ թէ մարդահաճութեամբ, այլ՝ աստուածահաճութեամբ:

Ժպրան իր մէկ գրուածքին մէջ կը յիշատակէ այն տգեղ երեւոյթը, որ մարդկութիւնը նախնական իրավիճակին կը մղուի օրըստօրէ եւ անոր սնանկացած բարոյականը կը գահավիժի անդունդն ի վայր: Ահա այդ հրաշալի հատուածը. «Աշխարհի վերադարձած է վայրագութեան. ինչ որ գիտութիւնը եւ ուսումը ստեղծեցին, կը փնացուի այժմ նոր նախնականներուն կողմէ: Մենք այժմ նախապատմական քաղաքացիներ ենք: Ոչինչ կը գատորոշէ մեզ անոնցմէ բացի մեր կործանումի մեքենաներէն եւ մեր ջարդի յառաջացեալ ճարտարարուեստէն»:

Ի դէպ, հետաքրքրական է նշել որ անցեալին փորձեր եղած են նոյնիսկ աշխարհի մէջ ստեղծել մէկ համամարդկային լեզու, որ լեզուաբանութեան մէջ ծանօթ է իբրեւ հանրախօսութիւն (գերմ. *Pasilogie*), որ կարելիութիւն ընծայէր ողջ երկրագունդի բնակիչներուն մէկ լեզուով հաղորդակցիլ՝ առանց կորսնցնելու սակայն իրենց սեփական, մայրենի լեզուն: Այս գեղեցիկ եւ գուցէ իրագործելի գաղափարը մնաց անպտուղ, եւ ջանքերը՝ ապարդիւն, որովհետեւ նախանձայոյզ, չարամիտ ու ազգայնամոլ պետութիւններ

նախընտրեցին տեսնել իրենց լեզուի բարձրագույն միջազգային մակարդակին: Այս անձնասիրական անգուսպ կիրքերը պատճառ եղան որ ծրագիրը ամբողջութեամբ ձախողի»:

Ազգային ու զգացմունքային ոլորտէն դուրս գալու համար, լեզուաբաններէն ոմանք միջին ելք որոնելով կեդրոնացան արուեստական, շինծու լեզուներու վրայ եւ ջանացին ընտրել պարզագոյն արուեստական լեզուն, որ դիւրընկալ ու մատչելի ըլլար ամէնքին հաւասարապէս: Այդ ծրագիրը եւս դատապարտուած մնաց ամուլութեան, վասն զի արուեստական լեզուի մը պատուաստումը կենդանի հասարակութեան ու անոր գործածած լեզուին միշտ ձախողած է իր անգործնականութեան պատճառով:

Մարդկութիւնը օղակաւորելու եւ համախմբելու փորձերը ներկայիս ալ չնչին յաջողութիւններ կ'արձանագրեն: Կ'ապրին ու ժականութեամբ լի դարաշրջանի մը մէջ, ուր նարտարարութեան նուաճումները կը հասնին գագաթնակէտին: Համակարգիչներու եւ համացանցերու մատչելիութիւնը եւ ընձեռած լայնածաւալ դիւրութիւնները ու անհորիզոն հնարաւորութիւնները պարզապէս զգլխիչ են ու ապշեցուցիչ: Հաղորդակցութեան ու երթեւեկութեան միջոցները անբեւեակայելիօրէն արագ են ու որակաւոր: Այս ամբողջ առաւելութիւններով հանդերձ, աշխարհ կը տառապի անբաւարար հաղորդակցութենէ՝ գիտութեան ու ընդհանրապէս լուսաւորութեան տեսակէտէ: Դաստիարակիչ բոլոր հնարաւոր միջոցները առկայ են: Այդուամենայնիւ, մարդկութիւնը դեռ եւս կը խարխափի մթութեան մէջ եւ ընկլուզուած է տգիտութեան բաւիղին մէջ ու լրջօրէն կը տագնապի նախապա-

շարումի, կրօնամոլութեան ու ազգայնամոլութեան զգուելի ու արգահատելի զգացումներէն: Ժպրան շատ իմաստուն կերպով մեզի դիտել կու տայ որ աշխարհը պէտք ունի հոգեմտաւոր հիմնաշարժի, որ է ըսել՝ արմատական փոփոխութեան, լայնախոհութեան ու պայծառակերպութեան: Ժպրան այս մասին կ'արտայայտուի իր շատ բնորոշ խօսքերով. «Բովանդակ շուրջս գանձներ են, որ հսկաներու երեսն ելլելը կը տեսնեն. իսկ գանձները կը կոկոսն գորտերու նման»:

Անցեալին կը պատկանին միջնադարեան խաւարամտութիւնները, կրօնական անվերջ բանավէճերը, խռովութիւնները, նախապաշարումները, թշնամութիւնները, ցեղակրօնական ատելավառ զգացումները: Աշխարհի ներկայ դրուածքը կամ կացութեանը նկատի ունենալով, կարելի է հաստատ ըսել, որ երկրագունդը իր տրամադրութեան ներքոյ ունի ամէն միջոց՝ նորահաս սերունդը կրթելու, դաստիարակելու, ազնուացնելու եւ ուղիղ ճանապարհի վրայ դնելու: Մէզն ու խաւարը փարատած համարելով այժմ, ոչինչ կրնայ կասեցնել մեզ միաւորուելէ ու միահաղորդ դառնալէ: Ուսումն է միակ ազդու զէնքը որ կրնայ ի սպառ վերացնել մարդոց կուրամտութիւնը: Խաւարամտութեան ջնջումով պիտի անհետանայ նաեւ չարը: Մեր նախնիք հրաշալիօրէն արտայայտուած են այս մասին. «Չար գործ եւ բարի ոչ կարեն համաբնակ երբէք լինել»: Հետեւաբար, չարի կործանումով ու ոչնչացումով լոկ բարին կրնայ յաղթանակել: Մեր հինգերորդ դարի քաղցրագրուցիկ մատենագիր Եղիշէի խօսքերը շատ նպատակայարմար են ու տեղին. «Ամենայն չարիք մտանքն է միտս մարդոյ յանուսումնութենէ»:

Արդարեւ, տգիտութեան ու յետադիմութեան արդիւնք էն բռնարարները, վայրագութիւնները, անձնասպանական ու մարդասպանական արտառոց ու ստոր արարները: Յրանց Վերֆէլ ամենայն իրաւամբ կը պատգամէ. «Ամենաէականը այն է, որ մարդիկ հնարաւորին չափ երկար ժամանակ գերծ ըլլան ահ ու սարսափէն»:

Կրօնքները մեզ հանապազ կ'ուսուցանեն հետեւեալը. «Զմեղսն չհամարել մեղս՝ առաւել չար է»: Այս մէկանգամընդմիշտ կը նշանակէ որ չարը չդատապարտողը մեղքին գործակից է ու թերեւս նոյնիսկ՝ դաւակից: Մեղքի շարունակական գոյութիւնը պատճառ պիտի ըլլայ որ չարը յաւիտեանապէս գոյատեւէ եւ իր աղիտաբեր հետեւանքով մարդկութիւնը վնասէ ու դժբախտացնէ: Ժպրան կոչ կ'ուղղէ կրօններուն գտնուիլ իրենց սուրբ ու վսեմ առաքելութեան մէջ եւ ամենեւին չշեղիլ իրենց հիմնական ուղեգիծէն, չֆշուիլ հոսանքներէ, չազդուիլ զանազան խմորումներէ: Աշխարհ դժբախտ ականատեսը եղած է երբեմն փոքրաթիւ խմբակներու, որոնք օրնիրուն նկրտած են յանուն կրօնքի խաղաղութիւնը խափանել ու զայն մէկընդմիշտ վանել: Ահա թէ ինչու լուսամիտ Ժպրան բանաստեղծը, մեծ մարդասէրը, կը փափաքի ձերբազատուիլ այն կրօնքներէն, որոնք կու գան մարդկութիւնը սայթափեցնելու, ջլատելու, մասնատելու:

Կրօնքները մարդկութեան հոգեկան ու իմացական աշխարհը հարստացնող ու նոխացնող ուսմունքներ են: Անոնք պէտք է նպաստեն մարդկութեան զարգացումին ու բարոյական վերելքին: Այս իմաստով,

կրօնքները չունին սահմանագիծեր: Անոնց բարոյական պարունակութիւնը կը պատկանի ամէնքին առանց խտրութեան՝ ինչքան ատեն որ անոնք մարդկութիւնը կը հարստացնեն եղբայրութեան ոգիով: Ամէն ինչ փոքր խմորով կը սկսի, վասն զի այդ խմորն է որ պիտի աճի, աւելնայ ու խմորէ մարդկութիւնը: Յիշել է պէտք, որ «փոքր խմոր գոյով հայսն խմորէ»:

Ժպրան անվերադարձ մեկնած է մեզմէ: Ան ի տրիտուր այս յոգնախոնջ ու քաղմավաստակ գրագէտին, ինչպէ՞ս դիմաւորեց հասարակութիւնը անոր մատուցած քաղմաթիւ ծառայութիւնները: Տխրութեամբ հարկ է նշել, որ Ժպրան իր շատ առողջ ու հասուն գաղափարներուն համար ունեցաւ հետեւորդներու ու հիացողներու փոքր խումբ մը միայն. մեծամասնութեան կողմէ, ան քաղմիցս կրնկակոխ հալածուեցաւ ու նոյնիսկ անարդարօրէն ու անպատկառօրէն հերետիկոս հռչակուեցաւ: Անոր վաղահաս վախճանը սակայն համատարած սուգի վերածեց բովանդակ Լիբանանը: Զանազան կրօններու եւ յարանուանութիւններու ներկայացուցիչներ խոնարհաբար եկան իրենց յարգանքի տուրքը մատուցելու այս պատուական անձնաւորութեան: Յուդարկաւորութեան լայնածիփ ու անվերջ թափօրը՝ կազմուած ժողովուրդի տարբեր զանգուածներէ, անգամ մը եւս կը մատնանշէր որ Ժպրան ժողովուրդի սիրտէն փրցուած բանատեղծն էր՝ դարեւրոյ խորքէն եկող ու դէպի անմահութիւն ընթացող:

ԶԵՆՈՐ ՔԷՅ. ՆԱԼՊԱՆՏԵԱՆ